

Antoni Cortés i Manyà, un botenc de socarrel

Kildo Carreté

Resum bibliogràfic: Neus Pallarès

Varem saber per primer cop d'Antoni Cortés fa ja uns quants anys, en trobar, damunt d'uns taulells curulls de llibres, la seva obra *Bot. Notícia del meu poble*. Fou a Barcelona, en el decurs de la Setmana del Llibre en català. A les Drassanes. O potser no, potser atenant, com ha dit algú fa poc, una curiosa vocació ferroviària, la Setmana es celebrava encara a l'Estació de França. O a la de Sants, tant se val. Fou una sorpresa força agradable. L'aportació bibliogràfica de les nostres terres a aquests esdeveniments és tan migrada!

Avui, després de tant de temps, hem pogut conèixer finalment l'autor d'aquelles pàgines. A la seva casa de Bot, on hem estat rebuts tothora amb simpatia i cordialitat, amb la hospitalitat que caracteritza la gent de la nostra terra. Allí, vora la llar de foc, el mateix lloc on gaudia amb les històries de l'àvia, en el decurs de vàries entrevistes ens parla d'ell mateix; potser no li agradi massa, és un home senzill que sembla voler treure importància al treball dut a terme, als llibres publicats. Ho ha fet de grat i això sembla ser-li suficient. El veiem enamorat de tot allò que signifiqui saber, cultura, de la qual cosa n'és prova fefaent una biblioteca més que notable que ha anat formant al llarg dels anys. La seva dona, els pares, hi són presents.

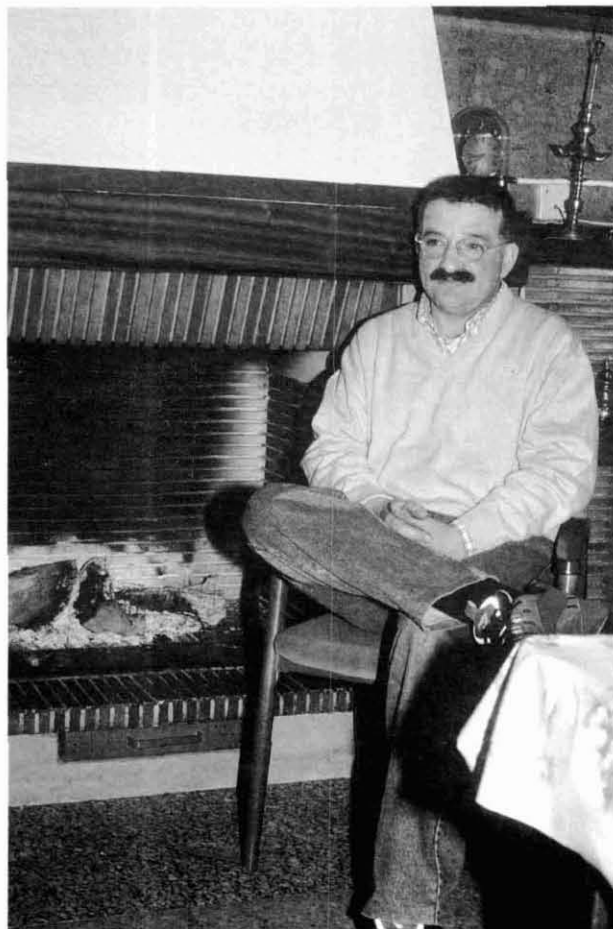
L'Antoni, Antoni Cortés i Manyà. Tres llibres publicats i el quart a punt d'entrar en premsa. Quaranta-nou anys, casat amb Laura Andrés i Mallent, d'Orta. Ens comenta que, curiosament, des de fa sis generacions existeix a la família la tradició d'entroncar amb gent del poble veí. El matrimoni té tres fills, la Noemí, la gran, de vint-i-quatre anys, llicenciada en Ciències Polítiques, el segon, en Feliu, de vint-i-dos, en Psicologia, i la Laura, la menuda, estudiant, amb tretze, a l'institut de Gandesa. Els pares els han sabut transmetre doncs les seves inquietuds i el seu amor al saber.

El nostre amic (creiem que ja podem anomenar-lo així) es proclama en tot moment auto-

didacta; o gairebé. De petit assistí a l'escola, ben cert, però, com ell mateix ens diu, «en vaig sortir havent memoritzat moltes coses però sense haver après res».

Casolà ja de menut, recorda amb plaer les vetllades passades amb l'àvia a la vora del foc. Serà ella qui li transmeti tot un tresor d'antigues contalles i saviesa popular, tot allò que després eixirà en la seva obra. Ella i altres persones amb les quals entrarà en contacte més endavant, quan hagi emprés ja la seva tasca d'investigació i recopilació.

Com s'inicià en aquest camp? La seva inquietud, ens ho diu, començà vers els trenta anys. Els temps de la transició foren fructífers en aquest aspecte, hi havia la voluntat de recuperar

tot allò que és nostre, allò que durant tant de temps havia estat reprimat o deixat de banda. Algú li parla del *Costumari* d'Amades i aconseguim en fotocòpia la part dedicada a Bot i Prat de Comte, per a ell un veritable tresor. L'entusiasme, com l'entusiasme totes les notícies de la terra; les visites a la Biblioteca Municipal de Tarragona sovintegen. Allí Cortés s'adona de les pròpies llacunes i mancances. No es descoratja però, ans al contrari, serà la constatació d'aquesta realitat el que l'esperoni a superar-se. Això i, ens ho diu, també la influència de la Laura, la que després serà la seva muller, molt afeccionada a la lectura, que ja des del primer moment va deixar-li llibres, fent-li valuoses indicacions.

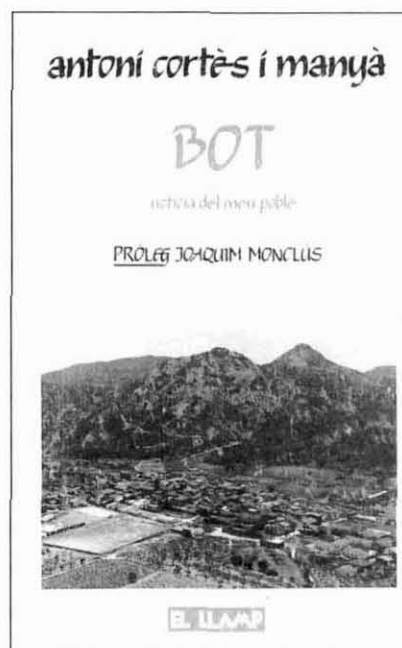
Malauradament l'àvia ja és morta, però Cortés s'adona de que pot trobar altres informadors entre la gent gran del poble. Solen reunir-se a «La Ferratgeta», un lloc als afores on es ferra els animals. Decidit, aprofita el seu temps lliure per contactar amb ells i interessar-se pels seus coneixements i records. Ens diu tanmateix que en casos així cal destriar el gra de la palla i saber deixar de banda tot allò que només és fantasia. Cal contrastar. S'imposa una tasca, recuperar de l'oblit tot aquest tresor de tradicions i saviesa popular. El fruit en serà un primer llibre, *Bot. Notícia del meu poble*, aparegut l'any 1985. I encara un altre, *Dites i refranys a Bot*, del 1987.

Durant uns anys i per motius professionals no escriu. Torna a fer-ho cap als quaranta-sis o quaranta-set, tot oferint-nos *Ramassades de memòria* (1998).

Malgrat tots els disgustos i entrebancs (els homes de vàlua sempre en troben) l'Antoni continua endavant. I ara, ben aviat, veurem al carrer la seva quarta obra, *Fets i contes a Bot*. Ens comenta que «els fets, en ser explicats, sempre són contes, els contes es basen en fets». Un joc entre fantasia i realitat, el mateix lector haurà d'endevinar quines coses són certes i quines no entre tot el que està llegint.

La conversa es perllonga durant hores. Dona bo parlar amb l'Antoni no ens en cansaríem. Fets ja passats, persones desaparegudes, escriptors, estudiosos, coneguts... i un nom evocat amb enyorança, el de l'amic perdut anys enrera, amic i mestre, en Desideri Lombarte.

Bibliografia

Bot. Notícia del meu poble

Antoni Cortés i Manya

Pròleg de Joaquim Monclús

El Llamp (Col·lecció «Antropologia»)

Barcelona, 1985

127 p.

Autodidacta, així és com es proclama ell mateix, en tot moment, l'autor d'aquestes pàgines. Cal remarcar-ho, ja que ens trobem davant l'obra d'un home eminentment sincer, honest, d'una honestat tal que arriba al grau d'haver encarregat el primer capítol del llibre, aquell que fa referència als temps més antics i obscurs, a la Prehistòria, a l'arqueòleg Josep Barberà i Farràs; és aquest qui ens parla dels primers pobladors durant l'Edat del Bronze, de la propagació de la cultura ibera, de la influència de fenicis i grecs... unes pàgines tan sols, immediatament el mateix Cortés agafa les regnes de l'obra; i ho fa amb resultats plenament reeixits, gosaríem dir que sorprenents. Autodidacta? Potser, ben cert, però en ell hi trobem l'historiador, l'antropòleg, l'escriptor de prosa amena i fluïda que no ha volgut que es perdés tot un món, el del seu poble en temps no tan llunyans; per extensió, potser el dels nostres pobles terraltencs.

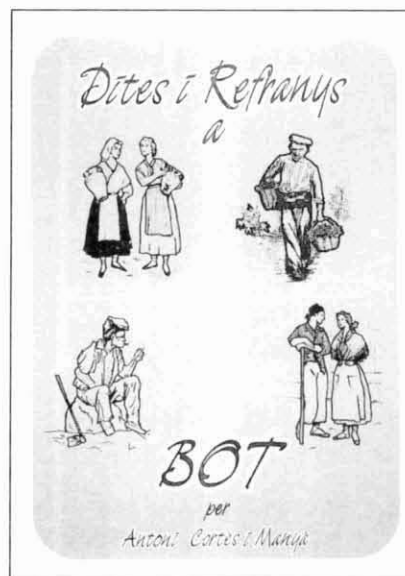
De què ens parla Cortés? Doncs una mica de tot, començant per un assumpte tan controvertit pel que sembla com l'origen del nom del

poble, Bot, sobre el qual no hi ha acord. Les possibilitats, les opcions, són vàries, i l'autor les recull totes (en el decurs de les Primeres Jornades d'Estudi de la Terra Alta, Carles Serret reconegué que el seu havia estat l'intent de sistematització més important al respecte). Continua parlant-nos de l'escut d'armes, de la història, els Portals, ens dona dades de població, des de 1359, amb 33 cases (recordem que sens dubte el poble acabava de sofrir els estralls de la Pesta Negra), als 992 habitants de 1985. Continua amb l'apartat dels conreus, on fa una valuosa aportació en transcriure-hi un bon feix de documents, gairebé tots del segle XVIII. Tanmateix, personalment desitjaríem remarcar el capítol titulat «Costums i creences». Per què? Doncs perquè ací la lectura, que abans era interessant, esdevé pura delícia.

Per confegir-lo Cortés es recolzà en dues menes de fonts, escrites i orals. Escrites, no cal dir-ho, Joan Amades, botenc per part de pare. Orals, les contalles de la gent gran, als quals l'autor es complagué sempre en escoltar. El resultat, l'ampla panoràmica que obre davant nostre, tota una societat avui peril·litada, malgrat habitar els nostre mateixos carrers, les nostres cases. Contalles relacionades amb el llop, ja desaparegut; cançons; el prometatge, el matrimoni, el part... hauríeu imaginat que, per facilitar-lo, es lligués a la cintura de la partera la corda de la campana de la parròquia després de fer-la tocar tres vegades? Hauríeu imaginat que, fins que no era batejat, el nadó no podia baixar per l'escala ni sortir per la porta, que per dur-lo a batejar el traguessin per la finestra en un cabàs, que, en tenir-se com a pecat que algú no batejat encara entrés al temple, el sagrament s'administrés a l'aire lliure?

Aquestes i moltes altres informacions (glossari, dites i refranys, toponímia...) ens vénen fornides per Antoni Cortés. Calia conservar-ho tot això, malgrat l'esforç, la feina de recopilació i dedicació, sens dubte la de tota una vida.

L'obra (completada amb un petit mapa, dibuixos i fotografies) no és pas recent, té ja uns quants anys, malgrat la qual cosa conserva tota la seva frescor i vigència; els temes tractats la fan intemporal. Felicitem Bot, aquest és el llibre que molts pobles desitjarien tenir.

Dites i refranys a Bot

Antoni Cortés i Manyà

Impremta Querol

Tortosa, 1987

55 p.

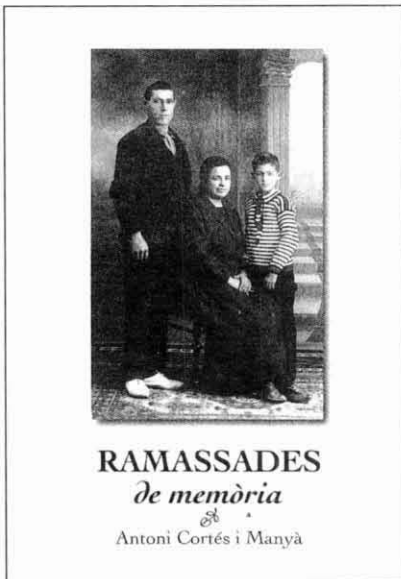
Ens trobem davant de la segona obra d'Antoni Cortés, un recull de dites i refranys, aquells tòpics que empren tot sovint en parlar amb els altres sense tan sols parar-hi esment. L'autor, en el darrer apartat del llibret, el titulat «Qui no pot segar, espigola», sembla voler treure importància a la feina feta, i ho fa amb una frase coneguda de tots: «Despediu la dida, que el nen ja s'entreté».

Importància en té, i molta, d'alguna manera és el retrat d'una societat el que Cortés ens ofereix, la nostra de cada dia a través del llenguatge quotidià, aquell que s'aparta d'encartrats academicismes i que és viu, ben viu, que evoluciona davant nostre sense que ens n'adonem. Tots els que tenim uns quants anys ho sabem això, tots hem vist caure en desús, en l'oblit, frases, paraules i girs plenament vigents en un moment donat.

Una obreta doncs que pot fer les delícies dels filòlegs, els estudiosos de la llengua. Algunes de les dites recollides són ben comunes i conegudes arreu de la nostra terra, d'altres semblen tenir un sabor més local. Cortés ens les presenta de manera amena, petites escenes com «Les dones al carrer», «Els nois a la plaça» o «Dues noies a la bassa», poso per cas. Diàlegs potser un xic forçats, encara que respecte

a això hem de dir que es tracta sobretot de fer-nos arribar determinades frases. També resulta força interessant el capítol «Algunes notes sobre les dites». Siguem sincers: quants de nosaltres sabem a què ens estem referint concretament en parlar de «l'any de la picor», «l'any de Maria Castanya», de «filar prim» o «anar de vint-i-un botó». Ben pocs, veritat? Doncs aquestes pàgines ens ho aclareixen.

Cal doncs llegir-les. Llegir-les i agrair a l'Antoni Cortés el seu amor a les nostres coses, la tasca duta a terme que ha fet possible que podés oferir-nos aquest bonic treball.

Ramassades de memòria

Antoni Cortés i Manyà

Pròleg de Rita Jiménez i Mulet

Gràfiques del Matarranya

Calaceit, 1998

44 p.

Després d'haver llegit aquestes pàgines, sens dubte el primer que molts ens preguntarem es qui fou en realitat la tia Ramona. Potser l'àvia de l'autor, amb la qual ell mateix es declara en deute, de qui sabem que solia contar-li antigues històries del poble? Potser alguna altra dona que conegué? O hem de cercar en aquest personatge el compendi, el símbol de totes les botenques, de les avantpassades de les actuals generacions?

Personatge, sí, és això el que hem dit. Perquè aquesta vegada l'obra de l'Antoni, sense apartar-se dels terrenys en que sol moure's, pren un caire un xic diferent, diríem que a cavall entre la literatura i l'antropologia, el llibre de costums. Velles contalles, antigues històries mitjançant les quals recuperem un Bot que no sembla tenir massa a veure amb l'actual, un Bot d'homes i dones que dugueren una existència ben diferent a la que és avui la nostra.

I d'aquest Bot, d'aquesta societat que pot semblar-nos una mica llunyana i en certa manera aliena, la tia Ramona n'esdevé el testimoni, el personatge central. Una dona que, ja a la vellesa, ens fa partícips dels seus records en aquestes *Ramassades de memòria*. La casa pairal i la relació entre els diferents membres de la família, especialment la relació sogra-nora, no sempre planera, les tasques a la llar i al camp, l'escola, la taverna, la matança, tot això ens arriba evocat per la tia Ramona... o per l'Antoni, sempre amatent a que no es perdi el record d'altres temps. L'Antoni, que aquest cop se'ns revela també com a poeta en incloure alguns versos a manera de cloenda.

Diferents cases del poble han cedit les fotografies que il·lustren l'obra.

Fets i contes a Bot

Antoni Cortés i Manyà
Pròleg de Dolors Olivas
Gràfiques del Matarranya
Calaceit, 2001
88 p.

Potser quan llegiu aquestes línies la darrera obra d'Antoni Cortés sigui ja al carrer, a les llibreries; potser, no és segur; nosaltres almenys així ho desitgem, les narracions que la componen bé s'ho valen.

Aquestes pàgines no les hem llegides impreses, ho hem fet de manera més directa, en l'original sortit de la mà del propi autor, per la qual cosa no podem sinó mostrar la nostra gratitud envers l'Antoni. Pocs escriptors accepten el risc que suposa el préstec d'un manuscrit. Són moltes les hores, molta la feina esmerçada, per exposar-se a un estúpid accident de qualsevol mena que la malbarati.

Tanmateix, i pel que fa a nosaltres, ha pagat la pena. Aquesta obra, la més ambiciosa de l'autor des de *Bot. Notícia del meu poble*, la componen deu narracions. Narracions o contes, tant se val el mot que vulgueu fer servir, que ja des de les primeres pàgines aconsegueixen captar totalment la nostra atenció. Podríem dir que aquesta vegada Cortés s'endinsa decididament pel camí que ja semblava insinuar-se a *Ramassades de memòria* i empra un estil molt diferent a aquell al que ens tenia acostumats. L'antropòleg, l'estudiós de la història i els costums, sembla deixar el seu lloc al literat.

Literatura... ho són realment aquests *Fets i contes de Bot*? Molts, després de llegir-los, ens diran que sí, que sens dubte ho són. Tanmateix aquestes pàgines mai no s'haguessin pogut escriure sense un previ i profund coneixement d'una societat i un entorn. Són un fidel reflex del que és, i sobretot ha estat, la vida tradicional a pagès. Hi trobem des de la forta sotragada que suposa per a una casa el fet de quedar-se sense home («Lo topador») al caciquisme, el cinisme dels polítics («Ideals accidentats»), l'enemistat de generacions entre dues famílies («Així ho hem trobat i...») o l'afecte d'un home envers el seu ruc, el «Cendrós», la seva companyia («Qui té un amic té un tresor»).

Ja en un aspecte més poètic, o potser també una mica més inquietant, històries que ja no són les de cada dia, podem parlar de «La Donzella del Forat», relacionada amb una de les fonts del poble. Fonts, deus, brolladors, semblen haver estat tothora llocs amarats de màgia, llocs on s'hi feren presents sers estranys, sobrenaturals, que exercien una inexplicable fascinació damunt dels humans, fent-los viure un xic al marge de la realitat, fortament atrets per la natura i pel que significa... «No necessito cap dona, ja tinc la Donzella de la Font del Forat», ens diu el Gregori d'en Cortés. Ací podem trobar-hi el ressò d'una de les grans constants de la literatura universal, l'atracció pel misteri, per tot allò que ens resulta aliè, desconegut. Pensem si més no en algunes de les celeberrimes llegendes de Bécquer.

Realitat o ficció? Identificaran els botencs alguns dels personatges d'aquestes pàgines? No ho sabem. En qualsevol cas, paga la pena llegir-les. Llegir-les tot agraït a l'autor que, en fer el recull, hagi evitat que aquestes històries caiguessin en l'oblit.